

KLÂSİK EDEBİYAT EKSENİNDE ANLAM DAN ANLAM BULANIKLIĞINA BİR YOLCULUK

Oğuzhan ŞAHİN*

*“Ortak dili konuşan kişiler değil,
ortak duyguları paylaşanlar anlaşır.”
Mevlana*

ÖZET

Anahtarını yazarının bile bulamadığı kilitli kapılar ardına gizlenmiş bir hazine gibidir metnin anlamı. Kırk kişi o kapıyı açmaya çabalar, açmayı başaranlar da vardır ve belki bunların sayıları azımsanmayacak ölçüdedir. Lakin okuyucu hala o kapı önündedir ve yine binlerce kişinin yaptığı yapılmaya çalışmakta; yanındaki sayısız anahtar, anlamın üstüne kilitlenen bu kapıyı aralamak için birer birer denemektedir.

Bu bildiri çerçevesinde anlam konusu şerh bağlamında düşünülerek “çok anlamlılık, anlam bulanıklığı, anlam tabloları, yorumlama ve aşırı yorumlama” gibi noktalarda tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: anlam, anlam tabloları, yorumlama, çok anlamlılık, anlam bulanıklığı

A JOURNEY FROM MEANING TO MEANING VAGUENESS IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE

ABSTRACT

The meaning of text is like a treasure as the doors are locked whose key couldn't be found even by author. A lot of people try to unlock this door; someone manage to open and these people aren't a few. But critics has been in front of same door, and try to make same duty that is done by others. Critics test lots of keys to unlock the door that hides the meaning of a text.

In this declaration the subject of meaning is going to be handled in accordance with explanation (*şerh*) form and on the points of multi-meaningness, meaning vagueness, meaning charts, interpretation, over-interpretation.

Key words: Meaning, meaning charts, interpretation, multi-meaningness, meaning vagueness

Giriş

Anlam, bir uçta yazar ve onun ortaya koyduğu metin ile diğer uçta okuyucu arasındaki etkileşim sonucunda ortaya çıkar. Bazen yüzeysel bir okuma ile dahi gün yüzüne çıkarılabilirken; bazen perdenin arkasına gizlenir, mazmunlaşır ve kendisini okuyucunun dünyasına sıkıca kapatır. Bu tür durumlarda metin, biçimsel özellikleri bir yana bırakılacak olursa, en kıymetli unsurunu (anlamını) okuyucuya sunamaz ve erbabı dışında pek kavranamaz. Kabul etmek gerekir ki anlamın kendi içine kapanması, şifresi çözülmediğinden metni daha uzun ömürlü kılar, bu tür metinlerin şerhini birçok kimse üstüne vazife edinir. İlk denemede herkesin aynı sonuca varacağı, aynı manayı çıkaracağı metinlere yapılan yorumlar, sembollerle örülü metinlere yapılan yorumlara nazaran sayıca daha azdır.

Sembollerle kurulu metnin müşkilatı, metni diğerlerinden daha iyi kavrayanlar, Prof. Dr. Tunca Kortantamer'in kelimeleri ile ifade edecek olursak, metni diğerlerinden daha iyi anladığını düşünenler tarafından açıklanmaya

---

* Erciyes Üniv. Sosyal Bil. Ens. Eski Türk Edebiyatı Dalı Doktora öğrencisi. Kadriye Moroğlu Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni İstanbul. ogsahin@gmail.com.

çalışılır.¹ Bu çerçevede metnin anlam bulanıklığı şârih tarafından giderilir. İlk okumada anlaşılmayan ya da erbabına hitap eden metinlerde düşünce karanlık noktalara saplanır. Düşüncenin karanlık noktalara saplanması metnin anlamının, okuyucunun zihninde netleşmemesi demektir.

Bir metin, genel anlamda konuşacak olursak “*dil, biçim, söz ve bağlam*”dan meydana gelir, farklı bir ifade ile söylenecek olursa, bir metin herhangi bir *bağlamda*, aktarılmak istenen bir *sözün*, belli bir *biçimde*, bir *dille* ifade edilmesidir.

“Bir metni anlamak demek onun basitçe dilini anlamak demek değildir, bunun yanında metnin filizlendiği *bağlam*’ı da anlamak gerekir.² Bağlamı metinlerde iki biçimde düşünmek mümkündür. İlkinde metnin üreticisinin (müellifin), etkileşimde bulunduğu fiziksel çevre ya da şartlar olarak nitelendirilebilir. Klasik edebiyat incelemelerinde, “*şiirin sosyal hayatla ilişkisi*” noktasında yapılan çalışmaların, bağlamın bu yönüne ışık tuttuğunu düşünebiliriz. Ancak bunlar, klasik şiirin bağlamını keşfedip, onun ne söylediğini anlama ve anlatma amacıyla değil; daha çok klasik şiire yöneltilen “sosyal hayattan kopuk olduğu” biçimindeki eleştirilere cevap niteliğindedir. Amaç farklı da olsa bu tür çalışmalar şiirin bağlamına doğru atılan adımlar olduğundan önemlidir.³ İkinci olarak ise bağlam, metindeki her bir kelimenin doğru okunuşunu sağlar. Buna metnin siyak u sibakı da denir.⁴

Doğal olarak akla şöyle bir soru gelebilir. “Acaba bağlam olmadan –bağlamı dikkate almadan- metin, anlam üretebilir mi?” Buna büyük bir ihtimalle cevabımız “evet” olacaktır. Bir metnin bağlamı ihmal edildiğinde metin, anlam hatta anlamlar üretebilir. Lakin bunlar ilgili metnin anlamı değil, okuyucunun metne isnat ettiği anlam(lar) olur. Şu durumda ilgili metnin anlamı ya belirsizleşir ya da *buharlaşıp* uçar.

Özellikle tarihi metinlerde *bağlam*, anlamın tayin edilmesinde olmazsa olmaz denebilecek bir öneme sahiptir. Metin, bir bağlam içerisinde varlığını dille sürdürür ve yazıldığı/söylendiği andan itibaren anlam üretir. İlk üretildiği andaki metnin muhataplarının “metni anlamlandırma”da problemleri yok gibidir. Ancak zaman geçtikçe, bağlamdan kopulduğu için, metin farklı anlamlar da üretmeye başlar. Artık ilk anlam (gerçek anlam), metnin bağlamıyla birlikte *tarihte* kalmıştır:

Ben harâretten ölürdüm ger ağarmuş gözlerüm

¹ Bkz. Tunca Kortantamer, “*Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi*”, Ege Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, S. VIII, İzmir 1994.

² Düccane Cündioğlu, *Sözlü Kültür’den Yazılı Kültür’e Anlamın Tarihi*, Kaknüs, İst. 2005, s. 17.

³ Hüsn-i dilberden ziyâ uğurlamadıysa eger
Dâimâ şem’-i şeb-efrûzun neden boynunda ip
(Revânî)

(Mum eğer sevgilinin güzelliğinin ışığından çalmadıysa boynuna aceba neden hırsızların boynuna takılan ipten bir kement takılıdır?) Revânî’nin bu beytinin anlaşılması için o devirde geçerli olan, hırsız ve uğursuzların boyunlarına “ip” geçirilip, yüzlerine siyah boylar sürülerek sokak sokak gezdirilmesi adetin bilineni gerektirir. Bkz. Muhammet Nur Doğan, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Alternatif Yay., İst. 2005, s. 19.

⁴ Geçt-zâr-ı sineme ekdün mahabbet tohmını
Hây ömrüm hâsılı bi’llâhi bundan ne beter
(Şehzâde Korkud)

“ekdün, tohm” gibi kelimeler ışığında bu beytin ilk ve son kelimelerinin (geçt-zâr/ beter) beytin bağlamına uymadıkları söylenebilir. Bu durumda ilk kelime “gezilen yer” anlamına gelen “geçt-zâr” değil, “ekilen yer, tarla” anlamına gelen “kişt-zâr”, son kelimenin ise “yeşermek” anlamına gelen “biter” şeklinde olması gereklidir. Bkz. M. Ali Tanyeri, *Divanlar Üstüne Eleştiriler*, Turkuaz Yay., İst. 2005, s. 9-10.

Penbe ile ağızuma tamzırmasa bir pâre su ⁵

Zâtî'ye ait bu beyitte, metnin dolaylı muhatapları için penbe, renk ifade ederken, doğrudan muhataplar için “pamuk” anlamına gelmektedir. Beytin doğrudan muhatabı “penbe”yi hiç zorlanmadan “pamuk” anlamında yorumlayacaktır. Zira doğrudan muhataplar, divan şiiri gelenek ve kültürüne aşinadırlar. Ancak beytin ikinci ya da üçüncü elden muhatapları sözlük kullanmazsa kelimenin “pamuk” anlamına geldiğini düşünmeyecek ve kelimeyi “pembe rengi” anlamında yorumlayarak zor da olsa bir anlam üretecektir. Bu durumda metin, gerçek anlamını tarihte bırakacak ve aslolan anlam buharlaşıp yerine metnin anlamı değil, dolaylı muhatabın anlamı geçecektir.

Müellif ve anlam

Bir metnin anlamını tespit aşamasında, karşımıza eylemin doğrudan nesnesi olan *müellif –metin- okuyucu* üçlüsü çıkar. Ortaya çıkacak anlam bunlarla doğrudan ilgilidir. *Müellif* metni oluşturduğundan anlam, onun ne demek istediğinde gizlidir. Anlam, müellifin zihninde tamdır, nettir ve bitmiştir. Gerek metnin okunuş ve yazılışında, gerekse anlamında bir yanlışlık varsa müellif hemen “*Ben onu söylemek istemedim.*” diyerek müdahale eder ve anlamı netleştirir.

Müellifin merkezde yer aldığı anlam modelinde, söz konusu olan metin dinî, bilimsel ya da hukukî bir metinse, anlamın tek ve net; edebî metinse anlamın tek olmasa dahi net olduğunu söyleyebiliriz.

Müellif

Okuyucu

Müellif, anlam belirsizliğini giderir; hataları düzeltir, anlamı netleştirir.

(Müellif merkezli anlam tablosu-I)

“Sözlü kültür dönemi Arap alimlerinden herhangi biri vefat edeceği zaman, kitaplarını imha eder veya imha edilmesini vasiyet ederdi. Bunu da belki bu kitaplar, içlerindeki ahkâmı bilmez liyâkatsiz kimselerin eline geçer, onlar da buldukları her şeyi zahirine hamlederler veya bir şeyler ekleyip çıkarırlar da sonra bunlar o kitapların asıl yazarına nisbet edilir.”⁶ Bu hassas davranışın nedeni, Arap alimlerinin kastetmedikleri anlamların metinlerden çıkarılabileceği korkusudur. *Yani müellifin ne demek istediğini göz önüne almadan metni yorumlamak, gerçek anlamın kaybolmasına ve yerine farklı anlamların geçmesine sebep olacaktır.* Şunu yeniden vurgulamakta fayda vardır: Müellifin merkezde olduğu anlam tablolarında, anlam müellifin söylemek istediğinde gizlidir. Bu

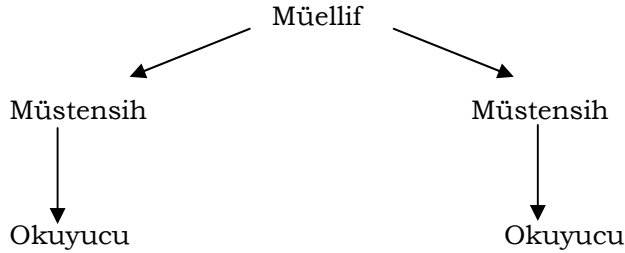
⁵ Ak inmiş gözlerim, eğer pamukla ağızma bir parça su damlatmasaydı, ben harareten öldürdüm. Beyit ölümün eşğinde olan bir hastanın son anlarına gönderme yapar. “Bir inanışa göre ölüm esnasında şeytan, elinde bir bardak su ile hastaya gelerek onun susuzluğundan istifadeye çalışır. İmanı karşılığında suyu vereceğini söyler. (...) Ölüm halindeki hastaya pamukla ağızına su vermek suretiyle onun imanını kaybetmemesi istenir. Bu su genellikle zezem suyu olur.” Vildan Sarderöglü, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İSAM Yay., İst. 2006, s. 152-153.

⁶ Düccane Cündioğlu, *Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e Anlamın Tarihi*, s. 91.

nokta gözden kaçırılırsa, tespit edilecek anlam, metnin anlamı değil; metinde kendi görmek istediğimiz anlam olacaktır.

“ ... Ey Yûsuf ol kurt hüylünün cânibine gitme zîrâ sûret-i i'tibârî ile egerçi 'ayş u 'işret ve zevk u safâya da'vet eyler likin ma'nâda senün zarar u helâküne kâsd eyler Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu zikri ile şuna işâret eyler ki seni zevk u safâ-i cismâniye da'vet iden birâderün olur ise hem-muhâlefet eyle be-her hâl ol husûsdan sana küllî zarar u helâk müterettib olur nite ki Hazret-i Mevlânâ Yûsufa birâderlerinden küllî ihânet ü meşakkat irişdi egerçi evvel ri'âyet ü şefakat gösterdiler likin sonra başına belâlar getürdiler...”⁷ Mesnevi şârihinin, metnin birçok kısmında yeri geldikçe tekrar ettiği **“Hazret-i Mevlânâ kuddise sırruhu zikri ile şuna işâret eyler ...”** ifadesinden yola çıkılarak denebilir ki şârih, anlamı tayin etmede metni bir araç olarak kullanmış ve asıl anlamın müellifde (Mevlânâ) saklı olduğunu düşündüğü için sürekli müellife göndermeler yapmıştır. Bunun aksi düşünülecek olsa şârih, müellif yerine metne gönderme yapar ve “Mesnevî-i Şerîf burada şuna işâret ediyor.” biçiminde yargılarda bulunurdu.

Anlamın tek ve doğru olabilmesi için metnin de tam ve doğru olması, yani müellifin kaleminden dökülen metin olması gerekir. Bir metnin doğru anlamı, metni meydana getiren orijinal lafızlar/göstergeler üzerine bina edilir. Lafız değiştiğinde anlam, müellifin *kast ettiği* ile birlikte silinir, yerini başka anlam(lar)a bırakır. Şu durumda bir metnin, müellifin kaleminden çıkan ilk halini tespit, anlamın olmazlarından birisidir. *Nûsha farklılıkları* müellifin söylemek istediği anlamın(muradın/niyetin) erişişinin açık bir kanıtı gibidir. Aşağıdaki anlam tablosunu inceleyelim:

Anlam, her bir müstensih nüshasına göre değişebilir. Bu sebeple müellifin kastettiği anlam artık kendi metni ile birlikte kaybolmuştur. En iyi ihtimalle okuyucu artık müellifin muradını değil, müstensihin muradını –bazı müstensihlerin metne eklemeleri de hatırlanırsa- anlayacaktır.

(Müellif merkezli anlam tablosu-II)

Burada üç tür metinden ve dolayısıyla üç tür anlamdan söz etmek mümkündür. İlk metin müellifin kaleminden çıkandır ve müellifin aktarmak istediği anlam burada gizlidir. Müellif nüshasının olmaması durumunda okuyucu müstensih nüshalarını görecektir. Metni çoğaltanların yapacakları hatalar göz önüne alınırsa, her iki müstensihin metnine de yeni birer metin ve bunlardan doğacak olan yeni anlam(lar) gözyle bakmak çok uçarı bir davranış olmayacaktır. Müellif kendi hattından çoğaltılan bu müstensih nüshalarını görse

⁷ Şem'i Şem'u'llah, *Şerh-i Mesnevi* (3. Cilt), Süleymaniye. Ktp. İsmuhan Sultan 272, varak 26a.

yapacağı ilk iş, bilinçli ya da bilinçsizce yapılan istinsah yanlışlarını düzeltmek ve metni kendi muradını aktarabilecek bir hale getirmek olacaktır.⁸

Ney-i bezm-i gamem *ey âh* ne bulsan ye le ver
Oda yanmış kuru cismimde hevâdan gayrı⁹

Ney-i bezm-i gamem *ey mâh* ne bulsan ye le ver
Oda yanmış kuru cismimde hevâdan gayrı¹⁰

Fuzûlî'nin bu beyti yukarıda iki değişik biçimde karşımıza çıkmaktadır. Basit düzeyde her iki şeklin de anlamlandırıldığını düşünürsek birinci anlamın içinde "ey âh" bulunur ve bu diğer kelimelerle bir bütün oluşturacak biçimde yorumlanır. İkinci anlamın içerisinde ise "ey mâh" bulanacak ve anlam bu doğrultuda kurulmaya çalışılacaktır. Yani metin, iki farklı anlam üretecektir. Tenkitli eser neşirlerindeki "aparaları" dikkate alacak olursak, onların da müellif hattı olarak kurmaya çalışılan metinle birlikte anlam ürettiklerini kabul etmemiz gerekecektir.

Şunu da unutmamak gerekir ki müellif hattından yapılan her sapma metnin anlamını değiştirmez. Metne anlamı veren kelime, kelime grubu ve cümlelerin *bilgiyi taşıyan kısımlarıdır*.¹¹ O halde bir metnin bilgi taşıyan kısımlarına dokunulmadığı sürece metnin anlamı korunur. Bu noktada karşımıza metin tamiri çıkacaktır. *Metin tamiri*, metnin bilgiyi taşıyan (anlamı barındıran), müellifin meramını ifade eden kısımların korunmasına dikkat eder; müellifin muradını ve dolayısıyla metnin anlamını tahminle metinlerin eksik kısımlarını tamamlar. Bundaki amaç, metindeki problemleri giderip anlamı netleştirmek; söz gelimi metni vezne uydurmak, anlamca eksik görülen ekleri ve benzeri noksanları gidermektir. Bu bir nevi eksik anlamın, tahmin yoluyla, naşir tarafından tamamlanması girişimidir.

Metin tamiri, metne bazı lafızların eklenip çıkarılması noktasında düşünülürse, metnin sadece anlamını değil, kendisini (lafızlarını) de değiştirir. Metin tamirine, gereken hassasiyet gösterilmediğinde, müellifin metni, içindeki anlamıyla birlikte yerini naşirin metin ve anlamına bırakır.¹² Zira her fırsatta metne müdahale etmek, müellif metnini değiştirip müellifin kastettiği anlamı yok etmek ve yerine farklı bir metinle anlam inşa etmek demektir.

⁸ Müellifin kastettiği anlamın aktarılması noktasında bakılacak olursa *sahh kaydının* ve buna ilaveten mukabele, simâ ve kırâat kayıtlarının ne derece önemli olduğu anlaşılacaktır. Tarihi metinlerde, bu kayıtlar, *lafızlarının doğruluğunu* ispatlayan birer garanti belgesi hükmündedir. Yanlış lafız, doğru anlama götürmez; gerçek anlam ve dolayısıyla müellifin muradı, ancak doğru lafızlarla bulunur. Yukarıdaki kavramlar için bkz. "Abdulkerim Abdulkadiroğlu, *Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nadir Eserler Üzerine Notlar- I*, Gazi Üniv. Gazi Eğt. Fak. Dergisi, C. 3, S. 1, Ank. 1987."

⁹ Abdülbâki Gölpınarlı, *Fuzûlî Divânı*, İnkılâp Kitâbevi, İst. 1985, s. 146.

¹⁰ Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, Akçağ, Ank. 1999, s. 265.

¹¹ "Bir önermenin doğruluk değeri o önermenin anlamına bağlıdır; öyle ki önermenin anlamı, doğruluk değerinin belirlenmesinin gerekli (onsuz olunmaz) şartıdır. Genel olarak bu şart yalnız gerekli olup yeterli değildir. Nitekim bir önermenin doğruluk değeri, genel olarak yalnız o önermenin anlamına değil, bir de *dil dışı olgulara* bağlı olup, böylece iki ayrı faktör tarafından belirlenir. Özel olarak sadece analitik önermelerin *doğruluk değerleri* yalnız birinci faktör tarafından, yani *salt anlamları* gereği belirlenmiştir. Bir önermenin tüm anlamını meydana getiren çeşitli anlam bileşenlerinin bazıları önermenin doğruluk değerini belirlemek için gereksizdir. Buna karşılık, her önermenin doğruluk değerini belirlemek için gerekli olan bir anlam bileşeni olmalıdır. İşte bu anlam bileşenine önermenin *bilgisel anlamı* diyoruz." Bkz. Teo Grünberg, *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*, YKY, İst. 2006, s. 22.

¹² Metin tamirine dair bkz. Ali N. Tarlan, *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken, İst. 1981, s. 205- 226.

Metin tamiri

Okuyucu

Bir metni tamir ederken, onu oluşturan *bilgisel anlamlı ifadeleri* dikkate almamak, onu müellifin metni olmaktan çıkarmaktır. Müellifin metni olmayan bir metinden zaten müellifin meramı değil, naşirin meramı yer alır.

(Müellif merkezli anlam tablosu-III)

Bizce müellifi merkeze alan anlam modelinin çözmesi gereken ciddi pürüzlerden biri “metnin sırf müellifin muradına indirgenip indirgenemeyeceği” meselesidir. Eğer ki metin sadece müellifin kast ettiği anlama indirgenemezse müellif merkezli anlam modeline karşıt olarak “metin merkezli anlam modeli” doğacak ve müellifin değil, metnin söyledikleri ile uğraşılmaya başlanacaktır.

Metin ve yorum

Yorumlama ihtiyacı okunan bir metnin herkes tarafından anlaşılamayacağı fikri üzerinde filizlenmiştir. Buna göre metinlere müellif tarafından yerleştirilen ve üstü sır perdesi ile örtülü anlamlar vardır ve bu tür anlamlar her okuyucu tarafından tespit edilemez. İşte yorumcu, metinde var olduğuna inandığı “bu gizli anlamı” çözümlenip bilgiye dönüştürür ve okuyucuya sunar.¹³ Dikkat edilecek olursa *yorumlama*’da “metni” merkeze alan bir anlam tablosu çizilmektedir.

Müellif merkezli anlam tabloları önceden belirtildiği üzere tek ve net bir anlam üretirken, metin merkezli anlam tabloları her tür metni “dil, söz ve biçim” noktasında değerlendirip, anlamın müellifte değil, metinde olduğu varsayımdan hareket eder. Yani metin merkezli anlam modeli “*beyan’ın (söylenenin), niyet’i (kastedileni) aştığı fikrine istinaden*” yazarın söylemek istediğiyle uğraşmaz, metnin söyledikleriyle ilgilenir. Bu bir nevi *yazarın ölümü*’dür. Yazar, arı gibi çalışarak metni ortaya koymuş ve metinde bilerek ya da bilmeyerek bazı anlam tabakaları oluşturmuştur. Artık yorumcu, metni yazarından daha iyi anladığı fikriyle hareket ederek bu anlam tabakaları arasında dolaşacaktır. Şu durumda akla şu türden sorular gelmektedir:

“Bir metni yorumlarken müellifi yok saymak ne derece doğrudur?”

“Müellifin dahi farkında olmadığı bir anlam, nasıl olur da metnin anlam bulanıklığını çözer?”

“Bir metnin anlam belirsizliğini/bulanıklığını gidermek için uzmanlar tarafından sayısız yorum yapılıyorsa, bu durum ilgili eserin gücünden mi, yoksa zayıflığından mı kaynaklanmaktadır?”

Şunu kabul etmek gerekir ki edebî bir metinde “anlamın müellifte başlayıp müellifte bittiğini” kabul edip, metnin tüm söylediklerini müellifin niyetine indirmek ne kadar yanlışsa, “metinden yazarın dahi reddeceği türden anlamlar çıkarmak” o derece yanlıştır.

¹³ Metin Toprak, *Hermeneutik (Yorum Bilgisi) ve Edebiyat*, Bulut Yay., İst. 2003, s. 7.

Metin (dil + söz + biçim)

Okuyucu

Metne birden fazla cepheden bakıldığı için çok anlamlılık söz konusudur. Metin herkese üzerinde yorum yapma özgürlüğü tanır. Metne dair sınırsız yorum'lar yapılabilir.

(Metin merkezli anlam tablosu-1)

Metni dil, söz ve biçimden ibaret görüp, bir sözün belli biçimler dahilinde belli bir dille ifadesine dayanarak yorumlar yapmak, ister istemez düşünceyi karanlık noktalara sürükleyecek ve ortaya “eksik yorum, hatalı yorum, tafsilatlı yorum, aşırı yorum” gibi kavramların atılmasına sebep olacaktır. Her yorumcu kendi yorumunu metnin gerçek anlamı gibi düşünecek ve diğer yorumları “eksik, hatalı, aşırı” gibi sıfatlarla nitelendirecektir.

Metin merkezli anlam tablosunda anlamı ortaya çıkaran metne dair yapılan yorumlardır. Yorumu ise metnin muhatap tarafından iyice anlaşılmasını durumunda ihtiyaç duyulur. Metni anlayamayan bir okuyucu, metin dille ifade edildiğinden onun dil kısmını çözememiş demektir. “Dil, gündelik hayattaki basit kullanımında bile yanlış anlaşılmalara sebep olurken, yazı dili haline geldikten ve hatta düz anlamını bırakıp yan anlamlara, mecazlara büründükten sonra iyice karmaşık bir hale gelecek ve anlaşılabilirliği için metinler yorumu ihtiyaç duyacaktır.”¹⁴ Ancak yapılacak yorumların metnin sınırları dahilinde kalıp kalamayacağı ve ortaya atılan anlamın ne kadarının metne, ne kadarının yorumcuya ait olduğu ve her şeyden önemlisi bir yorumcunun metne dair sınırsız biçimde yorum yapma hakkının olup olmadığı gibi noktalar gerçekten metin merkezli anlam tablolarının müphem noktalarındandır.

Metnin anlamı, yorum noktasında tartışılırsa karşımıza *çok anlamlılık* gibi bazılarının metin için bir güç, bazılarının ise bir zayıflık olarak nitelendirdiği bir durum çıkar. Gerçekten çok anlamlılık özellikle sanatsal metinler için bir güç olarak kabul edilirken; dinî, hukukî ve bilimsel metinler için anlam bulanıklığı ya da belirsizliğine yol açtığı için sorun teşkil eder. Okuyucu sanatsal metne “çıkarcı gözetmeyen bir temaşa” ile yaklaştığından belki bu çok anlamlılık onun için eğlendirici dahi olabilir. Ancak bahis konusu tek bir anlamı gerektiren metinler olunca, durum bu eğlendirici vasfını kaybedecektir. Zira gerek dinî, gerek hukukî, gerekse bilimsel metinlerde anlam doğru ya da yanlış denebilecek ölçüde net olmak zorundadır. Bu tür metinler için *daha doğru* ya da *daha yanlış* gibi ifadeleri kullanmak metindeki anlam bulanıklığını alenen kabullenme olacaktır.

“Ortada bir anlatılan ve bir anlaşılan varsa ve bu ikisi birbirine tekabül etmiyorsa, yani anlatılan ile anlaşılan farklı anlamlar içeriyorsa ya da ortada bir anlatılan ve fakat birden fazla anlaşılan varsa ve bu anlaşılanlar birbirinden farklı ise, hiç kuşku yok ki bu takdirde ortada bir *yanlış anlam(a)* var demektir.”¹⁵ Aşağıdaki metne bir göz atalım:

“*Bir gün bir yerin kadılığını yapan Nasreddin Hoca'nın huzuruna iki kişi gelir. 'Aramızda bir anlaşmazlık çıktı.' derler. Biri aralarındaki problemi anlatır*

¹⁴ Metin Toprak, *Hermeneutik (Yorum Bilgisi) ve Edebiyat*, s.11.

¹⁵ Dücane Cündioğlu, *Kur'an'ı Anlama'nın Anlamı*, Kaknüs, İst. 2005, s. 21.

Hoca'ya ve Hoca dinledikten sonra ona 'haklısın' der. Aynı problemi bunda da diğer kişi anlatır ve ilk anlatan gibi Hoca'ya derdini döker. Hoca ona da aynı şekilde 'haklısın' der. Olayı dışarıdan gözleyen Hoca'nın karısı dayanamaz ve "Hoca bu nasıl iş ikisine de haklısın dedin." der. Hoca karısına dönerek "Ne yapalım hanım, sen de haklısın." diye cevap verir.

Fıkradan da anlaşılacağı üzere, bir metin suçlu suçsuz herkesi haklı çıkaracak biçimde yorumlanabiliyorsa bu durum metnin ya da yorumcunun gücünü değil, zayıflığını ortaya koyar. (Kadı efendinin hukukî bir olaya birbiriyle çelişen iki yorum getirmesi, davalı ve davacı arasındaki problemi çözmez, iyice karmaşık hale getirir.)

Metin
(Bilimsel- dinî- hukukî metin)

↓
Okuyucu

Bu tür metinlerde herkesin anlaması gerekli bir anlam olmalıdır. Eğer birden fazla anlam varsa, bu metni kuvvetlendirmek bir yana iyice güçsüz bırakacak ve bu tür metinlere okuyucunun güveni azalacaktır. Burada "daha doğru anlamdan" ve "çok anlamdan" söz etmek, aynı zamanda anlam bulanıklığından ve anlamsızlıktan söz etmek gibidir.

(Metin merkezli anlam tablosu-II)
Metin (Dinî metin)

↓
Okuyucu

Bazı metinlerde -dinî metinler örnek olarak düşünülebilir- anlamın kavranamayacak kadar yüce olduğu vurgulanır. Bu sebeple metin, Dücane Cündioğlu'nun belirttiği üzere, üstü meyve dolu bir ağaca benzetilir ve sonrasında herkesin bu ağaçtan, boyu oranında meyve koparabileceği söylenir. Bir ağaçtaki binlerce meyve gibi, dinî metinlerin binlerce anlam ürettiğini düşünmek, çok anlamlılık'ı kabul etmek olur ki bu da ilgili metni anlamsızlaştırmak demektir. Metnin yüce bir anlamdan bahsetmesi ile anlamının yüce olması farklı bir durumdur.

(Metin merkezli anlam tablosu-III)

Edebî metinler, dilin kullanımı itibarıyla diğer metinlerden farklıdır. "Roman İngarden'e göre bilimsel bir eserde dil, bilimin elde ettiği sonuçları karşı tarafa aktarmak suretiyle karşı tarafı bilgilendirir ve benzeri bilimsel çalışmaların sürmesine zemin hazırlar. Ancak edebî metinlerde dil bilgi aktarma işleviyle kullanılmaz. Bir edebî eserden böyle bir işlevi yerine getirmesi de beklenemez. Edebî eserde dil, estetik değerleri canlandırmalı ve somutlaştırmalıdır, aksi takdirde eser başarılı sayılamaz."¹⁶

Edebî eserleri yorumlamada anlamın teklifi değil, netliği önem arz eder. Anlamın netliği ile söylenmek istenen, bir metnin aynı bağlamda çelişik iki ayrı anlam üretmemesidir. Edebî metin, trafik ışıkları gibi anlam üretmez. Trafik

¹⁶ Metin Toprak, *Hermeneutik (Yorum Bilgisi) ve Edebiyat*, s.12.

işaretleri her sürücü tarafından aynı biçimde algılanır ve algılanmak zorundadır. (Kırmızıda durulur, yeşilde geçilir.) “ Bir sanat yapıtı ise biricikliği çerçevesinde dengeli bir organik bütün olarak tamam ve *kapalı*; aynı zamanda özgünlüğünü zedelemeyen pek çok farklı biçimde algılanıp yorumlanmaya elverişli olmasıyla *açık yapıdadır*. Böylece bir yapıtın her algılanışı onun hem bir yorumu, hem de performansıdır, çünkü yapıt her algılanışında yepyeni bir perspektife kavuşur.”¹⁷

Metin
(Sanatsal metin)

Okuyucu

Sanatsal metinlerin yorum sınırları kesin çizgilerle belirlenmemiştir. Anlam birden fazla olabilir. Çok anlamlılık bu metinler için pozitif bir değerdir. Okuyucuya bu anlam modelinde *sınırsız yorum yetkisi* tanınmıştır. Sanatsal metinlere müellifin birden fazla anlam koyduğu düşünülürse, yukarıda bahsedilen anlamın bir ağaca benzetilişi modeli kabul edilebilir. Bu tür metinlerde anlam, ağacın meyvelerinin alttan üste sıralandığı gibi, üst üste istiflenmesiyle oluşmuş olabilir. İşte burada yüzeysel anlam- derin anlam ya da yüce anlamdan bahsedilebilir.

(Metin merkezli anlam tablosu-IV)

Yapı-bozum olarak bilinen bir söylem tarzına göre, edebî eserler/metinler tespit edilebilir hiçbir anlam içermez. Bunun yerine, edebî eserler/metinler, sadece kendi iç çelişkilerini ortaya koyar. Başka bir ifadeyle onlar, yalnız retorik ya da edebî zevk uğruna meydana gelirler ve beşerî kelamın düşünsel yönüyle pek az ilişkilidirler.¹⁸

Metin
(Sanatsal Metin)

Okuyucu

Bazılarına göre metin anlam üretmez. Burada dil, okuyucu ile yazar arasındaki iletişimi sağlayan basit bir öge gibidir. Metin, muhatabın fikrî dünyasına hitaptan çok, duyuş tarzına hitap eder, estetik hazzı oluşturan bir nesne durumuna döner.

(Metin merkezli anlam tablosu-V)

¹⁷ Umberto Eco, *Açık Yapıt*, Can Yay., İst. 2001, s. 10.

¹⁸ Muhammad Salleh Ja'afar, *Doğu'ya Yolculuk: İslam Hermeneutığının Bir Tarzı Olarak Te'vil*, Kelam Araştırmaları, 2:2 (2004), s. 165.

Bir metnin anlamını müellifin kast ettiği anlamı dikkate almadan çözümlene, yorumcuya metin üzerinde sınırsız hareket etme hakkı tanımaktır. Yorumcu, bu durumda metin hakkında her türlü tasarruf hakkını kendinde görmeye başlayacak, hatta metne eklemeler ve metinden çıkarımlarda dahi bulunmaya çalışacak; kendince zihinde eksik kaldığına inandığı anlamı tamamlama uğraşına girişecektir.

Metin
(Sembolik metin)

Okuyucu

Anlam, lafzın gösterdiği yüzeyde değil, daha derinlerde yer alır. Okuyucu, sembolik metinlerde, derinlerde gizli olan anlamı su yüzeyine çıkarmaya uğraşır.

(Metin merkezli anlam tablosu- VI)

“İslam edebiyatının, açıkça bilgisel bir yönü vardır ve bu yön bir ontoloji veya varlık felsefesi ile doğrudan ilgilidir. İşte tam da bu sebepten dolayıdır ki İslamî tenkit yöntemlerinde ve edebiyat eğitiminde “keşf hermenötüğü” olarak isimlendirilen yöntem çok önemli bir konuma sahiptir. Beşerî iletişimde anlam veya anlamların varlığına ilişkin kuvvetli bir inanç besleyen bu hermenötik, birbirini tamamlayan iki tür yorumlama tarzından oluşmaktadır. Birincisi, metnin yüzeyinde veya lafzî düzleminde geçerli olan zahirî yorum, yani tefsirdir. İkincisi, te’vil yani kişiyi dış görünümün ötesine götüren, olguların manevî hakikatine yönlendiren, batınî yorumcunun manevî hermenötüğü olarak isimlendirilmektedir.” şeklindeki yorum, Klasik Türk Edebiyatı metinlerinin doğasını ve niyetini ortaya çıkarmakta fayda sağlayabilir.¹⁹

Metin ve değerlendirme

Değerlendirme, metne biçilen kıymettir. Bir tablo yahut bir mimarî eser önünde, muhatabın değerlendirme ölçütü “güzel-çirkin” ya da bunları çağrıştıracak türdeki kavramlar olacaktır. Söz konusu olan metin olursa, işe anlam ekseninde bakmak gerekecektir. Önceden de izaha çalışıldığı gibi bilimsel, hukukî ve dinî metinlere biçilen değer ve onlara dair geliştirilen yargılar, metnin kendisinin okuyucu önündeki duruşu gibi tek yönlü olmalıdır. Metin okuyucuya tek bir ses ve şekille yaklaştığı için ona biçilen anlamsal değer/değerlendirme yine tek ve net olmalıdır. Bu tür metinlerin söyledikleri “ya doğru ya da yanlış”tır.

“Ancak sanatsal metinler, kendi doğalarından kaynaklanan sebeplerden ötürü eleştiriden ziyade beğeniye hitap eder, bunlar tefekküre değil, tahayyüle yol açar. Zira bu tür metinlerin organik yapılarını oluşturan dil, gerek mecazlara bürünmesi, gerekse anlamsal boşluklar oluşturması sebebiyle, anlamı muhatap tamamlar. Kesin bir anlamı dile getirmediğinden bu tür metinler kendi elini kolunu bağlamıştır. Artık anlam muhatabın tahminlerine kalmıştır. Sanatsal metin, muhatabın anlama dair tahminlerini çürütecek ya da doğrulayacak ölçütlerden yoksundur.”²⁰ Zaten bu tür ölçütlere sahip olsa, çok anlam’dan ve bunun tabii bir sonucu olan *anlam bulanıklığından* söz edilemeyecek ve tüm

¹⁹ Muhammad Salleh Ja’afar, *Doğu’ya Yolculuk: İslam Hermeneütüğünün Bir Tarzı Olarak Te’vil*, s. 166.

²⁰ Dücane Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur’an*, Kalkın, İst. 2005, s. 83.

bunların yerine tek ve net bir anlam dile getirilecektir. Sanatsal metinler doğaları gereği birden fazla anlam üretiyorlarsa bu anlamlardan elbetteki biri diğerine göre metni daha iyi açıklıyor olacaktır. Şu durumda sanatsal metin için “*doğru-daha doğru ve yanlış-daha yanlış*” gibi hükümleri kullanmak mümkün gözükmemektedir.

Metin ve şerh

Şerh, “tahlile karşıt olarak”, esere bütüncül bir gözle bakmaktan ziyade, onu en küçük parçalarına kadar ayırmaya yönelir. Bu parçaları ise gramer unsurları ve anlam çerçevesinde değerlendirir. Klasik şerhlerin genel anlamda iki noktada toplandığını söylemek mümkündür. İlk nokta, şerh edilen eserin dilinden kaynaklanan zorlukları yenmektir. Eserin dil bağlamındaki zorlukları “gramer, kelime anlamı ve farklı bir lisan ile yazıldıysa çeviri” ile çözümlenmektedir. İkinci noktada ise eserin anlam tabakası yer alır. Eserdeki gerek görünür, gerekse örtülü anlam şârih tarafından ortaya konur ve anlam belirsizlikleri okuyucunun zihninde netleştirilmeye çalışılır. Bu durum basitçe şöyle gösterilebilir:

Klasik şerh = dil + anlam

Diğer bir ifadeyle klasik şerh bir eseri basit anlamda, eserin dilini ve anlam tabakasını aydınlatmak suretiyle şerh eder.

Şerhin bir metni “açıklama, anlaşılır hale getirme” gibi fonksiyonları artık ortak kanaat haline gelmiştir. Ancak şerhin bir metni nasıl açıkladığı ve nasıl anlaşılır kıldığına dair, ortak bir kanaatten söz etmek pek mümkün değildir. Yorumlardan hangisinin metni anlaşılır kılıp *derine batmış anlamı* su yüzüne çıkardığı ile hangisinin metnin sınırlarını aşip *aşırı yorum* haline geldiğini tespit etmek zordur.

Sorunlar, anlamın *nerede* oluştuğu ve nasıl tespit edilebileceği noktasında toplanmaktadır. Anlamın nerede oluştuğuna dair merkez olarak iki unsur gösterilebilir: “*Müellif ve metin.*” Şerhi yapılan bir eserin müellifi, okuyucuya metnin inceliklerini ve anlam katmanlarını göstermeye çalışan *şârih* için önemli bir sorun gibi gözükmemektedir. Zira şârihin metni aydınlatmak için yapacağı her hareket ister istemez okuyucunun zihnine şu soruyu getirecektir. “Acaba müellif gerçekten bunu mu söyledi?” Şu durumda şârihin açıklamaları, okuyucu için *muteber yorum* ya da *aşırı yorum* haline dönüşmektedir.

Metin Akar’a göre metin şerhinde bir başı boşluk, sorumsuzluk ve şahsilik hakimdir. Her şiire tasavvuf gözlüğü ile bakma alışkanlığı edebiyatımızı bilinmezliğe, sanatçıları da unutulmaya ve anlaşılmazlığa mahkum kılmıştır. Nasreddin Hoca fıkralarını bile tasavvufa göre şerh etme, mizahta Hoca’nın önüne geçmek gibidir. Metin şerhinin vazifesi öncelikle *sanatçının neyi nasıl söylediği* gibi karanlık noktaları aydınlatmak ve *okuyucu ile sanatçı arasında dürüst tercüman olmaktır*.²¹ Ancak senelerce önce hayata gözlerini yumup, şârihe metninden başka bir şey bırakmayan *müellifin* muradı metinden nasıl tespit edilecektir? Bu tespiti yapabilme imkânını zaten yeterince *kapalı olan metinler* şârihin elinden almış değil midir? O halde kabul etmek gereklidir ki okuyucu ile sanatçı arasında “dürüst tercüman olma” işi hiç de kolay değildir. Bu noktada şöyle bir sorun daha karşımıza çıkmaktadır. “Metin, müellifin söylemek istediğine indirgenecek denli basit bir yapı mıdır?” “*Metin = müellifin*

²¹ Metin Akar, *Su Kasidesi Şerhi*, TDV Yay., Ank. 1994, s. 14- 15; Ondan naklen Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi, İst. 2000, s. 21- 22.

muradı” demek, metnin diğer önemli unsurlarını (biçim, dil, söz, hat, cilt, minyatür vd.) görmezlikten gelmek demektir.²²

Odak noktası müellif değil de metin olunca, iki tür sorunla karşılaşılır. İlk olarak “metnin anlamını” netleştirmede önem arz eden –ancak bizce olmazsa olmazlardan olmayan- yazarın niyeti ya da müellifin muradı ihmal edilmiş olur. İkinci olarak ise hangi yorumun muteber, hangisinin eksik ve aşırı yorum olacağını tespitinin güçlüğüdür. Metni her türlü yoruma açık bir yapıt biçiminde düşünmek, metnin doğasını –Umberto Eco’nun kelimeleri ile söyleyecek olursak- metnin niyetini dikkate almadan hareket etmek demektir ki bu hareket sonunda ortaya çıkacak ameliye, şerhe çalışılan metnin anlam tabakalarını değil, aşırı yorumları ifade eder. “Artık anlam, trajik hayattakilerin insafına bırakılmış demektir.”²³

“ Eleştirinin *metnin yorumları* yerine, öncelikle metne ilişkin *tasavvurları* hedeflemesi, iyice bilmek gerekir ki her şeyden evvel eleştirinin sıhhati gereğidir. Çünkü *yorum eleştirileri* yüzeysel olana, yüzeyde kalana (zahire) ilgi duyarken, *tasavvur* eleştirileri, yorumların arkasında kalan, görünmeyen, hatta zaman zaman yorum sahiplerinin bile farkına varmadıkları bir bilinç durumunu (batını) serimlemeyi amaçlar.”²⁴

Sonuç

Birçok metinde ve özellikle tarihî metinlerde müellifin muradı bilinemeyeceği ve metin sırf buna indirgenemeyeceğine göre metni merkeze almak, *müellifi açıklamaya çalışmamak*, ancak onun varlığını da unutmamak; yorumcudan metnin sınırlarını, doğasını ve niyetini unutmadan –bizce sağlıklı şerhler için metnin doğasını ve niyetini de açığa çıkaran çalışmaların yapılması elzemdir- *müellifi değil, metni aydınlatmasını* beklemek bu noktada doğru olur diye düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

ABDULKADİROĞLU Abdulkerim, *Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nadir Eserler Üzerine Notlar- I*, Gazi Üniv. Gazi Eğt. Fak. Dergisi, C. 3, S. 1, Ank. 1987.

GÖLPINARLI Abdülbâki, *Fuzûlî Dîvânı*, İnkılâp Kitâbevi, İst. 1985.

TARLAN Ali N., *Edebiyat Meseleleri*, Ötüken, İst. 1981.

CÜNDİOĞLU Düccane, *Anlamın Buharlaşması ve Kur’an*, Kaknüs, İst. 2005.

CÜNDİOĞLU Düccane, *Kur’an’ı Anlama’nın Anlamı*, Kaknüs, İst. 2005.

CÜNDİOĞLU Düccane, *Sözlü Kültür’den Yazılı Kültür’e Anlamın Tarihi*, Kaknüs, İst. 2005.

İZ Fahir, *Eski Türk Edebiyatında Nazım*, Akçağ, Ank. 1999.

²² Bir metnin “yorumu ile kullanımı” arasında fark vardır. Metinlere *fayda amacıyla* yaklaşanlar için –Richard Rorty bunlardan birisidir- metnin doğası ve yorumu değil, kullanımı önemlidir. Yapılacak tek şey, metinleri kendi amaçlarımız için kullanmaktır. Bu bağlamda ilgi çekici metinler sadece amaçlarımızı temin edecek ve yaşamımızı değiştirecek türde olanlardır. Bkz. Umberto Eco, *Yorum ve Aşırı Yorum*, Can, İst. 2003, s. 21-22. Rorty’nin, metinleri kişisel fayda amacı için kullanma önerisi karşısında Metin Akar’ın “sanatçı ile okuyucu arasında dürüst tercüman olma” önerisine sarılmak ve bu doğrultuda düşünmekten başka çare yok gibidir.

²³ “Platon’a (ö. m.ö. 347) göre, her şeyi bildiren söz, yalan ve gerçek diye ikiye ayrılmaktadır. Gerçek olan düzgün ve Tanrısal olup yukarıda, Tanrıların yanında, yalanı ise aşağıda insanların yanında bulunur. Yalan olan söz, pürüzlü olup tekeyi (tragikon) hatırlatır. Mitosların çoğu ve yalanlar burada, trajik hayatta bulunur. Anlamı bu alanın insafına bırakmak, onu sözün gücü ile iş beceren habercilerin, sözle aldatanların ve hırsızların insafına bırakmaktır.” Bkz. Hasan Ayık, “*Düşüncenin Karanlık Noktaları*”, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI (2006), sayı: 4, s. 176.

²⁴ Düccane Cündioğlu, *Anlamın Buharlaşması ve Kur’an*, s. 27- 28.

- AYIK Hasan, “*Düşüncenin Karanlık Noktaları*”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (2006), sayı: 4.
- TANYERİ M. Ali, *Divanlar Üstüne Eleştiriler*, Turkuaz Yay., İst. 2005.
- AKAR Metin, *Su Kasidesi Şerhi*, TDV Yay., Ank. 1994.
- TOPRAK Metin, *Hermeneutik (Yorum Bilgisi) ve Edebiyat*, Bulut Yay., İst. 2003.
- JA’AFAR Muhammad Salleh, *Doğu’ya Yolculuk: İslam Hermeneutiğinin Bir Tarzı Olarak Te’vil*, *Kelam Araştırmaları*, 2:2 (2004).
- DOĞAN Muhammet Nur, *Eski Şiirin Bahçesinde*, Alternatif Yay., İst. 2005.
- CEYLAN Ömür, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kitabevi, İst. 2000.
- ŞEM’ULLAH Şem’i, *Şerh-i Mesnevî (3. Cilt)*, Süleymaniye. Ktp. İsmuhan Sultan 272.
- GRÜNBERG Teo, *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*, YKY, İst. 2006.
- KORTANTAMER Tunca, “*Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi*”, *Ege Üniv. Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. VIII, İzmir 1994.
- ECO Umberto, *Açık Yapıt*, Can, İst. 2001.
- ECO Umberto, *Yorum ve Aşırı Yorum*, Can, İst. 2003.
- SERDAROĞLU Vildan, *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İSAM Yay., İst. 2006.